

شب‌نم و دریا

پژوهشی در معرفی داستان‌های عرفانی کشف الاسرار و منابع آن‌ها

دکتر فریده داودی مقدم

عضو هیأت علمی
دانشگاه شامد

سفر صریح و انحراف

سرشناسه: داوودی مقدم، فریده، ۱۳۴۶-

عنوان و نام پدیدآور: شبنم و دریا، پژوهشی در معرفی
داستان‌های عرفانی کشف‌الاسرار و منابع آن‌ها/ نویسنده فریده
داوودی مقدم؛ [به سفارش] انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه
هنری) دفتر آفرینش‌های ادبی دفتر پژوهش.

مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۲۴۸ ص.

ISBN: 978-600-03-4198-5

وضعیت فهرست‌نویسی: فہیبا

موضوع: تاریخ ادبیات

موضوع: عرفانی، اسرار، محمد، قرن ۱۲ ق. کشف الاسرار و عده

الایر - نقد و بررسی

موضوع: تفاسیر عرفانی - قرن ۱۲ ق.

موضوع: Quran -- Mystical hermeneutics

12th century

موضوع: داستان‌های عرفانی فارسی - قرن ۱۲ ق. - روح و اندیشه

موضوع: Sufi fiction, Persian -- 12th century

History and criticism

شناسه افزوده: سازمان تالیفات اسلامی. حوزه هنری. مرکز

آفرینش‌های ادبی. دفتر پژوهش

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر

ردمبندی کنگره: BP1۰۰

ردمبندی دیویی: ۲۹۷/۱۷۸

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۷۷۷۱۳۹

باسم
پاکستان
نقشبندی
این کتاب
شماره
نمایند

انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)

دفتر آفرینش‌های ادبی / دفتر پژوهش

www.sooremehr.ir

شب‌نیم و دریا

(پژوهشی در معرفی داستان‌های عرفانی
کشف الاسرار و منابع آن‌ها)

نویسنده: دکتر فریده داودی مقدم
(عضو هیات علمی دانشگاه شاهد)

طراح جلد: سجاد پاهنگ‌دار

چاپ و صحافی: آرمان ماندگار سیمورغ

طبع اول: ۱۳۹۹

نسخه: ۱۲۵

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۰۰-۰۰۰-۰۰۰

نشانی انتشارات: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت،

پلاک ۲۳، تلفن: ۶۱۹۴۲، دورنگار: ۶۶۴۶۹۹۵۱

فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان سمیه، ترسیده به خیابان

حافظ، جنب حوزه هنری، پلاک ۲۴۵، تلفن: ۸۸۹۴۹۷۹۱-۲

فروشگاه انقلاب: تهران، خیابان انقلاب، میدان انقلاب،

جنب سینما بهمن، پلاک ۱۰۲۳، تلفن: ۶۶۴۷۶۵۶۸-۹

فروشگاه اصفهان: اصفهان، میدان انقلاب، سینما ساحل،

کدپستی: ۸۱۳۳۶۱۴۵۱، تلفن: ۰۳۱-۳۳۲۴۷۷۳۵-۶

Sooremehr.ir

Mehrak.ir

@Sooremehr

۶۶۴۶۰۹۹۳ (پنج خط)

۱۵۸۱۵-۱۱۴۴

۳۰۰۰۵۳۱۹

نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

دانلود کتابخوان سوره مهر

با وارد کردن کد تخفیف hisamay در اولین خرید
خود از کتابخوان سوره مهر ۷۵٪ تخفیف بگیرید.

فهرست

۲۹	مقدمه
۳۳	پیشگفتار

فصل اول / ۳۹

۳۹	۱. انواع داستان‌های کشف الاسرار
۴۳	۲. موضوعات کلی و محوری داستان‌های کشف الاسرار
۴۵	۳. بنمایه عشق در کشف الاسرار
۴۷	۳-۱-۱. مهمترین محورهای عشق در کشف الاسرار
۴۷	۳-۱-۱. عشق: حیرت و شوریدگی و مستی
۴۹	۳-۱-۲. بلا و عشق
۵۰	۳-۱-۳. عشق و آتش
۵۲	۳-۱-۴. عشق و رهایی
۵۳	۳-۱-۵. عشق و پاک شدن از آلودگی و معصیت
۵۴	۳-۱-۶. عشق و مفارقت و جدایی
۵۵	۳-۱-۷. عشق و شوق و وصال
۵۷	۳-۱-۸. عشق و غیرت
۵۷	۳-۱-۹. کتمان سرعشق

- ۳- ۱- ۱۰ - ندیدن نقص معشوق ۵۸
- ۳- ۱- ۱۱ - پاکبازی در راه عشق ۵۸
- ۳- ۱- ۱۲ - همه چیز را معشوق دیدن ۵۹
۴. معرفی اجمالی مآخذ و منابع حکایات النبوة الثالثة ۶۲
۵. تحلیل ویژگی های ادبی عرفانی میبدی در ترجمه قرآن ۷۰
- ۵- ۱- ۱- واژگان مختلف برای ترجمه یک کلمه ۷۴
- ۵- ۲- آوردن مصادیق لغات ۷۵
- ۵- ۳- عدول از معنی اصلی و ذکر مراد ۷۵
- ۵- ۴- ساخت ترکیبات بدیع و بی سابقه ۷۹
- ۵- ۵- نشر موزون و شعرگونه در ترجمه آیات ۷۹
- ۵- ۶- نگاه عارفانه در ترجمه آیات ۸۲

فصل دوم / ۸۵

۱. یزید هارون و خرما نخوردن عتبه بن الفلام. (۲۲/۱) ۸۵
۲. عمر خطاب و پیرش او از کعب الاحبار درباره تقوی. (۵۵/۱) ۸۶
۳. شبلی و زکات اولیاء خدا. (۵۶/۱) ۸۶
۴. سری سقطی و سخن گفتن جنید و فراست مؤمن. (۵۹/۱) ۸۶
۵. عمرو ابلیس. (۷۳/۱) ۸۷
۶. ذوالنون مصری و ابلیس. (۱۶۰/۱) ۸۷
۷. سهل عبدالله تستری و ابلیس. (۱۶۰- ۱۶۱/۱) ۸۸
۸. بایزید بسطامی و ابلیس. (۱۶۱/۱) ۸۸
۹. علی^(ع) و جدا کردن تیراز پای او هنگام نماز. (۱۷۹- ۱۸۰/۱) ۸۹
۱۰. یوسف و زلیخا و زنان مصر. (۱۸۰/۱) و (۵۵/۵- ۵۶) ۸۹
۱۱. فضیل عیاض در روز عرفه و رحمت حق. (۲۱۹/۱- ۲۲۰) ۹۰
۱۲. سفیان ثوری و ترس از خدا. (۲۳۰/۱) ۹۰
۱۳. جنید و شستن مرده ای که انگشت او را می گیرد. (۲۳۹/۱) ۹۰

۱۴. ربیع بن محراث و برادرش که پس از مرگ سخن می‌گوید (۲۳۹/۱) ۹۰
۱۵. پیامبر خدا و سنگی که بسیار گریه می‌کرد. (۲۴۰/۱) ۹۱
۱۶. عاشقی که هشتاد و چهار سال یک چشم خود را باز نکرد. (۲۵۴/۱) ۹۱
۱۷. عبدالله مبارک و شنیدن خبر مرگش از احمد الا سود. (۳۰۰/۱) ۹۲
۱۸. رابعه عدویه و ملک الموت. (۳۰۱/۱ و ۳۰۰) ۹۲
۱۹. بلال حبشی در نزع. (۳۰۱/۱) ۹۳
۲۰. ابوالعباس دینوری و پیرزن عارفه. (۳۰۱/۱) ۹۳
۲۱. حاتم اصم و شقیق بلخی و صبریر فساد پیر فاسق. (۳۱۹/۱) ۹۳
۲۲. درویش و هفت سال در راه کعبه. (۳۵۳/۱) ۹۳
۲۳. ابونجم صوفی قرشی و حرم امن خدا. (۳۶۵/۱) ۹۴
۲۴. ابراهیم خلیل و آزمون حزقیل. (۳۷۶/۱ و ۳۷۵) ۹۴
۲۵. ابراهیم خلیل و آتش نمروذ. (۳۷۶ و ۳۷۷/۱) ۹۵
۲۶. ایوب سختیانی و همسایه شیر. (۳۹۷/۱) ۹۶
۲۷. آسیه و طلب همسایگی خدا به بهای فدا کردن جان. (۴۲۳/۱) ۹۷
۲۸. بشر حافی در بازار بغداد و عاشقی که تازیانه می‌خورد و آه نمی‌کشد. (۴۲۳ و ۱/۴۲۴) ۹۷
۲۹. عاشق شدن مردی بطل برزنی عارف. (۴۴۷/۱) ۹۷
۳۰. شبلی و سگی که از وی تصوف می‌آموزد. (۴۴۷/۱) ۹۸
۳۱. ابوعلی رودباری هنگام نزع. (۴۶۹/۱) ۹۸
۳۲. عبدالله منازل و اشتیاق به مرگ. (۴۸۱/۱) ۹۸
۳۳. مکحول شامی و شادی وی هنگام مرگ. (۴۸۱/۱) ۹۸
۳۴. ابوحفص حداد و رها کردن آهنگری. (۵۲۰/۱) ۹۹
۳۵. شبلی و چهل عاشق قتیل سیف الله. (۵۲۱/۱) ۹۹
۳۶. ابراهیم خواص و معالجه دختر ملک روم. (۵۳۷ و ۵۳۹/۱) ۹۹
۳۷. شوریده و شراب عشق (۵۹۲/۱) ۱۰۱
۳۸. مصطفی (ص) و تیمم رفاعه انصاری. (۵۹۴ و ۵۹۵/۱) ۱۰۱
۳۹. داود (ع) و پاک کردن دل برای خدا. (۶۰۶/۱) ۱۰۲

۴۰. پیر صوفیان و گریه ابو مژده. (۶۲۶/۱) ۱۰۲
۴۱. حسن بن علی^(ع) و طلاق همسرش. (۶۲۶/۱) ۱۰۳
۴۲. علی^(ع) و نوحه وی بر سر مزار فاطمه^(س). (۶۲۶ و ۶۲۷/۱) ۱۰۳
۴۳. مالک دینار و مرگ برادرش ملکان. (۶۲۷/۱) ۱۰۴
۴۴. شوریده‌ای که او را به دوزخ می‌برند و او چشم خود را بیرون می‌آورد (۶۲۷/۱) ۱۰۵
۴۵. علی^(ع) و قرض دادن به خدا (۶۶۳/۱ و ۶۶۲) ۱۰۵
۴۶. عاشق و گوهر شکستن. (۷۱۸/۱) ۱۰۶
۴۷. ابراهیم و کشتن چهار مرغ. (۷۱۸/۱) ۱۰۶
۴۸. بایزید بسطامی و غرور وی و مرداعور. (۷۳۷/۱) ۱۰۷
۴۹. استاد بوعلی و درویشی که به فقرش افتخار می‌کند. (۷۶۱/۱) ۱۰۷
۵۰. شریح عابد و درویشی که یاهو می‌گوید. (۲۳/۲) ۱۰۸
۵۱. درویشی که در جواب همه سوالات «هو» می‌گوید. (۲۴/۲) ۱۰۸
۵۲. ابوالقاسم کرگانی و معنای توکل. (۳۳/۲) ۱۰۸
۵۳. سفیان ثوری و جامه کم‌بهای او. (۸۲/۲) ۱۰۸
۵۴. مصطفی^(س) و خالده دختر اسود بن عبدیغوث. (۸۲/۲) ۱۰۹
۵۵. بوادریس خولانی و معاذ و دوستی در راه خدا. (۸۳/۲) ۱۰۹
۵۶. ابوبکر قحطی و پسر قاسق او. (۱۰۹ و ۱۱۰/۱) ۱۰۹
۵۷. خجل گشتن مادر مریم و مرهم خدا. (۱۱۰/۲) ۱۱۰
۵۸. غلام و نام وی. (۱۲۷/۲) ۱۱۰
۵۹. بوعلی و پیر حیران. (۱۲۷/۲) ۱۱۰
۶۰. ابوالدرداء و رنجش و دعای او. (۱۴۰/۲) ۱۱۰
۶۱. اصحاب مباحله و جبرئیل. (۱۵۱ و ۱۵۲/۲) ۱۱۱
۶۲. شبلی و راز حلاج. (۱۷۴/۲) ۱۱۱
۶۳. ابوبکر و عمرو اتفاق در راه خدا. (۲۰۸/۲ و ۲۰۷) ۱۱۱
۶۴. ابوبکر و عمرو تسبیح خدا. (۲۰۸/۲) ۱۱۱
۶۵. علی بن حسین^(ع) و لیبیک نگفتن به وقت احرام (۲۲۶/۲) ۱۱۲

مقدمه

دیرزمانیست که تفسیر کشف الاسرار، به خصوص بخش عرفانی آن، مرکز توجه مطالعات و محور اندیشگانی من بوده است. تأمل در داستان‌های آن، که با زیرکی و احساس عشقی شورانگیز بیان و طرح‌ریزی شده‌اند و روایت‌های آشنا و ناآشنای آن‌ها، چونان امواج نرم و خروشانی بوده است که وجود من را گاه به ساحل امن شناخت رسانیده و گاه در اقیانوس طوفانی حیرت و شوق گرفتار کرده است. شنیدن حکایت گونه تجربه انسان‌هایی که فراتر از هنجارها و عادت‌ها می‌زیسته و در مسیر تعالی، شور پرواز داشته‌اند.

البته بسیاری از این داستان‌ها، چنان آشناست که در نگاه اول می‌توان دریافت که ساخته پرداخته ذهن میبیدی نیست و از منابع و مآخذ پیشین در بیان آن‌ها بهره برده است. کنجکاو در میزان و چگونگی بهره‌مندی میبیدی از این منابع، انگیزه اصلی این پژوهش بوده که امید است راهگشای خوبی برای شناخت بیشتر کشف الاسرار و دیگر آثار عرفانی باشد.

نکته قابل ذکر اینکه در این کتاب، غیر از معرفی منابع و مآخذ حکایت‌های کشف الاسرار در فصل سوم، در فصل اول به معرفی انواع و محورهای اساسی داستان‌ها و تبیین برخی محورها، چون محور عشق و تحلیل ویژگی‌های ادبی عرفانی میبیدی در ترجمه قرآن پرداخته شده است. فصل دوم، شامل حکایت‌ها و حکایت‌واره‌های نوبت سوم کشف الاسرار است که در خلال گزاره‌های تفسیری و تأویل‌های عرفانی این بخش پراکنده است و همین پراکندگی و درهم آمیختگی سبب شده است که برجستگی و تشخیص قابل ملاحظه‌ای نداشته باشند و از منظر توجه و تأمل مخاطبان دور بمانند. برای استفاده بهتر و بیشتر خوانندگان این قصه‌ها

و دریافت ژرف‌تر مقاصد عرفانی میبیدی، این قصه‌ها از متن ده جلد کشف الاسرار استخراج و بر اساس نام شخصیت‌های محوری حکایت و کنش مرکزی آن نامگذاری شده است. اگرچه که پیش از انتشار این کتاب هم، دیگر محققان به این امر مبادرت ورزیده‌اند، اما شیوه نامگذاری، ترجمه آیات، اشعار، عبارات و حکایت‌های عربی، برخی گزینش‌های متفاوت و منحصر بودن به حکایت‌های بخش سوم، این اثر را متمایز کرده است. توضیح اینکه هدف اصلی این کتاب، معرفی منابع این قصه‌ها بوده است که در فصل سوم به تحقق می‌پیوندد و به همین دلیل آوردن قصه‌ها در بخشی مجزا ضروری می‌نمود.

اما باز هم باید بر این نکته تأکید کرد که برای شناخت این اثر سترگ، با وجود همه پژوهش‌های ارزشمندی که انجام گرفته است، هنوز مسیر طولانی در پیش رو قرار دارد.

حقیقت آن است، برای اینکه مطلوب به زیباترین وجه، چهره خویش را بنمایاند و برای جست‌وجو و تعمق در این گونه آثار، دلی فارغ، آزاد و رها از بسیاری دغدغه‌های این جهانی بایسته و شایسته است که به دلایل گوناگون فردی و اجتماعی به آسانی میسر نمی‌شود. پس باید منتظر فرداهای روشن‌تر و درستان و همراهان صاحب دلی بود تا مقصود فرادست آید.

چنانکه میبیدی می‌آورد: «مثال این قاعده دریاست که آن دریا مقر جواهر گرانمایه و در شب افروز ساختند. دو تن برخیزند که عشق آن در ایشان را در میدان طلب کشد. به کناره آن دریا شوند، صعوبت آن بینند و از زفراش آن نهنگان هراس در ایشان پدید آید. از آن دو مرد، یکی چون آن احوال و احوال با صعوبت بیند، بترسد و از آن طلب قدم باز نهد و از گفتار خویش تیرا کند. این یکی صاحب آرزوی بود، در صفت رجولیت تمام نبود. پنداشت که این کار به آرزوی مجزّد بر می‌آید و بی رنج به سرگنج و آن دیگر مرد که خداوند ارادت بود عشق جمال آن گوهر شب افروز دیده وی از احوال آن دریا بردوزد تا از آن معانی هیچ به خود راه ندهد و آن جمال هر ساعتی و هر لحظتی بروی جلوه می‌کند تا وی شیفته‌تر و عاشق‌تر می‌شود، سرنگون به دریا شود. اگر سعادت مساعدت نماید و توفیق رفیق بود، در شب افروز در قبض طلب وی آید و اگر بعکس این بود، جاننش نهنگان به غارت برند و نامش در جریده لاابالی ثبت دارند و به زبان حال می‌گوید:

۱. به عنوان نمونه، سید مهدی شمس‌الدین در کتابی به نام داستان‌های تفسیر کشف الاسرار داستان‌های نوبت دوم و سوم را استخراج کرده‌اند که توسط انتشارات امیرکبیر به چاپ رسیده است.

چون من دو هزار عاشق اندر ماهی
می‌کشته شوند و بر نیاید آهی

(کشف‌الاسرار، ج ۱: ۵۷۱)

در پایان، بر خود لازم می‌دانم از استاد عشق و عرفان، دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی، که در این راه با بزرگواری بسیار یاریم کرده‌اند سپاسگزاری کنم و برایشان تندرستی و شادی از درگاه یزدان مهرآفرین آرزو کنم.

www.ketab.ir